

CORTÉS, Santi (2002): *Manuel Sanchis Guarner (1911-1981) Una vida per al diàleg*. València / Barcelona. Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 424 p.

D'antuvi, haig de fer una protesta, amb el ferm propòsit que sigui vàlida fins a la fi del text que ara inicio. El tema del llibre de Santi Cortés m'afecta pregonament, per tal com és la biografia d'un col·lega (amb qui vaig compartir temes de recerca i tasques en congressos i reunions), d'un amic (amb qui vaig departir sobre qüestions generals i personals) i d'un confrare (de qui em vaig sentir solidari quan fou víctima d'injustícies que jo blasmava explícitament i pública). Jo corria, doncs, el risc que els meus judicis i els meus comentaris sobre aquest llibre manquessin de l'objectivitat que requereix l'exposició (i eventualment la crítica) del llibre escollit per a donar-ne compte ací. Ben mirat, però, si volia mantenir ferm el meu propòsit d'objectivitat, ja tenia molt a prop un model (i només calia inspirar-m'hi): la mateixa biografia de Sanchis, la qual, escrita per qui en fou deixeble i amic, i no sense deixar de traspuar l'afecte i l'estimació que li professava, es mou sempre en el marc de la veritat històrica i del respecte a les fonts d'informació utilitzades. Així ho declara ell mateix amb tanta senzillesa com sinceritat: "...aquest paper no té cap pretensió enaltidora, aspira a presentar *l'home, el científic, el ciutadà* de forma objectiva, la qual cosa no significa que no s'hi hagen pogut escapar certes expressions connotatives. Però s'ha buscat sempre un to imparcial, amb l'objectiu de mostrar una imatge fidel de Sanchis, la més propera a la realitat" (p. 21).

Per tant, la primera notícia que puc donar sobre el llibre de Santi Cortés és la seva preocupació per informar-se a fons. El relat recolza constantment en dades fefaents que provenen de textos publicats (per recòndits que siguin), de l'"arxiu particular" de Sanchis (cartes, dietaris, entrevistes, etc.), de la seva correspondència amb figures destacades de l'ofici i amb amics i coneguts (que Cortés s'ha procurat o li ha estat oferta) i de consultes a persones que podien completar la informació aplegada o aclarir la significació o l'abast d'alguns fets (que altrament podrien ésser entesos d'una manera diferent de la real). Sanchis Guarner, que, segons que sembla, vivia obsés per guardar papers referents a tot allò que vivia, llegà un arxiu d'una riquesa considerable, al qual hauran d'acudir historiadors i especialistes de temes que foren crucials en el seu vivent.

El llibre de Santi Cortés apareix dividit en cinc parts, que corresponen a tants d'altres períodes, clarament diferenciats, de la vida de Sanchis. Són: 1) València. Les arrels i la formació (1911-1931), 2) Madrid. La filologia i la guerra (1931-1943), 3) Mallorca. Els treballs i els dies (1943-1959), 4) València de nou. El compromís i els reconeixements (1959-1975) i 5) Darrers anys. Persecució i culminació (1975-1981). Sense ficar-me ara en els continguts d'aquests períodes (cosa que faré més avall), sí, però, que em permeto de dissentir de la classificació que en fa l'autor. La segona part (Madrid) hi és partida entre *a*) "filologia" (que jo ajuntaria amb l'època anterior, de manera que la formació i el desplegament professional en el "Centro de Estudios Históricos" fossin tractats sense solució de continuïtat) i *b*) "guerra" (que, tant en la vida militar com en la vida de presó, ben poc tingué de geogràficament "madrilenya"). El petit problema que crearia la referència successiva a fets que tingueren com escenari València i Madrid només requeriria un també petit canvi de títol. Tanmateix, ja s'entén que la raó que em fa incòmoda la duplicació temàtica de la segona part re-

colza en un rerefons conceptual, psicològic i humà: la guerra és la tanca anòmala que separa en *dues* meitats una vida que, si no, hauria estat *una sola* vida normal. Confesso que la meua remarca deu tenir molt de subjectiva, cosa que potser la fa impertinent. (i me n'excuso). Ara bé, ja que ho insinuo, no ho silenciare. He dit i escrit manta vegada que la meua vida quedà brutalment partida en dues meitats per la guerra civil, dues meitats que també separaven la meua formació personal: havent viscut l'escola primària i el batxillerat exclusivament en català i en llibertat, l'entrada a la Universitat l'any 1939 fou per a mi un enorme revulsiu des de molts angles, entre els quals el de la llengua no era, ni de bon tros, el més petit. Des del dia que el vaig conèixer, Sanchis Guarnier es convertí per a mi en un inevitable punt de comparació. I em deia: si a mi (que el gran destret només em dugué a una mobilització militar sense conseqüències gaire greus), la guerra civil ja em trasbalsà de forma inesborrable, què no devia ésser per a Sanchis, per la seva duresa i la seva durada? Per això crec que la distribució de les matèries del llibre hauria estat més real si el fenomen "guerra civil [i postguerra]" hi hagués estat tractat a part i tot sol, com la fèrria barrera que havia truncat violentament una vida encarrilada (però interrompuda el 1936) i amb perspectives novament falagueres per a un futur (que no es reprendria fins al 1943). Cloc aquesta massa llarga observació amb una remarca important. L'exili de 1939 fou, per a molts intel·lectuals, una cruel mutació que alguns no suportaren (i en moren), que a d'altres exigí un inesperat canvi de professió (que no païren), etc. Sanchis Guarnier superà la prova atroç a què fou sotmès amb una serenitat sorprenent, que no li féu desaparèixer la manera d'ésser: Santi Cortés ha sabut recollir-la, al mateix títol de la biografia, en dir-ne que la seva fou "una vida per al diàleg". Estic segur que el somriure als llavis amb què jo el vaig conèixer a la fi dels anys quaranta era el mateix que el caracteritzava, abans de la guerra civil, a la Facultat de València i al Centro de Estudios Históricos de Madrid.

He enumerat les cinc parts del llibre. D'acord amb les consideracions que acabo de fer, incorporo *de facto* a la primera part les 40 pàgines que versen sobre les activitats universitàries de Sanchis a Madrid de 1931 a 1936 (p. 61-103) (cosa que redueix a 14 pàgines l'extensió dedicada a la guerra i la presó, p. 103-116). Exceptuant, doncs, la migrada segona part, les quatre parts restants se'ns presenten molt homogènies quant a l'extensió (de les unes a les altres, no tenen menys de 75 pàgines, sense arribar a 100). Els meus càlculs, que semblen una constatació material, poc digna d'ésser tinguda en compte, no deixen d'indicar-nos l'equilibri amb què ha treballat l'autor del llibre, qui a cada moment ens deixa entreveure que s'ha mogut amb una quantitat ingent de dades referents a la vida del biografiat, dades que ha hagut de garbellar i seleccionar, a favor d'una visió ponderada de tot el conjunt. Encara afegiré que, pel que fa a les dues últimes parts del llibre, ambdues constitueixen una sola unitat temàtica (que podria dur el títol de "la vida de Sanchis en els seus darrers vint-i-dos anys") i la separació d'aquesta unitat en dues meitats només resta justificada (i ben justificada!) per poderoses raons d'intensitat, com veurem més avall.

Pels comentaris que me n'han arribat, la primera part ha estat una revelació per a molts lectors. Me n'alegro, perquè penso que és aquesta època (la de *les arrels i la formació* i —afegeixo jo— *la filologia*) la que determinà la manera d'ésser, de pensar i d'actuar de Sanchis, qui veié compensada l'orfanesa amb el contacte benefactor del seu oncle el canonge Sanchis Sivera (naturalment, ultra tot allò que ell, com tothom, hi aportava del seu inescrutable bagatge personal). Sanchis llegí, aconsellat, i viatjà amb els ulls oberts. A la Universitat, no sols estudià a consciència, sinó que intervingué en diversos afers polítics, culturals i socials, uns afers que, *mutatis mutandis*, retrobaria al Madrid esperançador dels inicis de la República, juntament amb la iniciació en la filologia i la dialectologia, sota el guiatge dels grans mestres del Centro de Estudios históricos. Tot això que he dit en tan poques ratlles, el guardava d'esdevenir un dels "nuevos analfabetos" que anatematitzava Pedro Salinas ('els especialistes que no volen saber res que no sigui de la pròpia especialitat').

Salto el lamentable període de la "guerra i la presó" (el que queda de la segona part del llibre, no sense dir-ne, per una banda, que els qui el llegiran en rebran la més profunda lliçó d'humanitat, i, per l'altra, que Santi Cortés se n'ha sortit amb la finor d'esperit més acurada). I, quant al mateix

Sanchis, quin aprenentatge per a la “guerra cívica” que li declararien certs compatricis seus (indignes d’aquest nom), més dura i més implacable encara, que no ho havia estat la “guerra civil”!

Santi Cortés explica i comenta, en l’anomenada tercera part (“Mallorca”) del llibre, com Sanchis Guarner tornà a ésser ell mateix. Que això fou, en molt bona part, gràcies a un esforç de voluntat pròpia, ho confirma una frase extreta d’una entrevista que Cortés reproduïx a la p. 114 (i que tradueixo al català): “Quatre anys pres deixen una marca indeleble, però sóc vitalista i vaig poder vèncer el desànim”(es referia a quan, després d’Alcalá i de Madrid, el traslladaren a la presó militar de Montolivet, en terra valenciana, on ja podia treballar més que a Madrid). Certament, quan, mirant al passat, s’adonava, per exemple, que el món filològic de Madrid s’havia desfet i tantes altres institucions no eren allò que havien estat, se li afeblien les esperances. Tanmateix, mai no perdé la confiança. Per això fou providencial que Francesc de B. Moll l’acollís a Mallorca. Hi fou setze anys i hi desenvolupà múltiples tasques, que Santi Cortés explica bé (p. 117-203). Aquesta part del llibre és un veritable capítol de la història cultural de la Mallorca de mitjan segle xx. “[L.] per a Sanchis, tot i que en situació de llibertat vigilada, [aquests anys] degueren ser els millors i més tranquils de la seua existència. Va viure-hi pacíficament, sense enfonsades, ni amenaces, ni situacions preocupants” (p. 121). “Des del punt de vista intel·lectual foren anyades fecundes, d’una activitat incansable. Es dedicà a la docència, a la investigació, a la tertúlia, a la germanor amb Moll, publicà al voltant d’una dotzena de llibres i nombrosos articles, estigué ocupat en tasques del *Diccionari*, de l’*Atlas Lingüístic de la Península Ibérica* (= *ALPI*), en projectes d’estudi i divulgació de la cultura popular i de promoció d’escriptors, va intimar amb Llorenç Villalonga, impulsà moltes iniciatives literàries, viatjà, madurà, tingué els primers reconeixements públics, etc. Tot plegat, tres lustres de vida intensa, potser amb una sola obsessió diferencial i específica: la de retornar definitivament a la seua estimada València, d’on faltava des de 1931” (p. 122).

És veritat: Mallorca fou per a Sanchis Guarner, l’època del recobriment del passat llunyà. I, precisant més: d’un triple recobriment, car, a Mallorca no solament reapareixia el professional de la llengua, sinó també l’animador cultural i el patriota. I, de Mallorca estant, no deixa d’intervenir en situacions i polèmiques que afecten la totalitat del domini lingüístic i de més enllà, encara (com l’*ALPI*, els Congressos de romanística, etc.). Cortés repassa en detall les seves activitats des de diversos punts de vista: Sanchis Guarner és un professor solvent, un investigador de prestigi, un mestre que encoratja la gent jove, un intel·lectual que polemitzava amb destresa (p. 122-171).

Ara bé, Sanchis no està tranquil. A València les coses es remouen i ell no hi és indiferent. S’hi fan grups que, per raons més o menys consistents (i sovint més personals que objectives), es radicalitzen i els ànims s’encrespen. Ell, tant estimat per les situacions concretes com també perquè l’hi encamina la seva valencianitat, cada vegada es deixa veure més per la seva ciutat nadiua. El 1954 els seus amics li obtenen del Ministeri un nomenament de professor (naturalment, eventual) per a fer un curs de “Llengua i cultura valencianes” a la Universitat. De més a més, en aquells anys cinquanta Sanchis desplega una activitat frenètica. “No és fàcil escatir d’on podria traure el temps i l’energia necessaris per atendre tantes obligacions. Llavors treballa en el *Diccionari*, assessora Moll en tasques de direcció literària, fa de corrector, escriu, investiga, publica, fa conferències, imparteix classes de francès a Mallorca, de lingüística a València”, etc. (p. 180-181).

Tanmateix, els daus ja eren tirats. Ell, en el seu fur intern, ja havia pres la decisió. Només faltava que es produís una possibilitat administrativa. Aquesta vingué en forma d’un concurs de trasllat d’ensenyament secundari, que li permetria de passar de l’Institut Joan Alcover de Palma a l’Institut Sant Vicent Ferrer de València. S’hi presentà, li admeteren la sol·licitud i fou nomenat professor del dit institut de València. Això era l’any 1959. El seu determini caigué molt malament en els medis culturals de Mallorca i la seva mateixa muller ho acceptà ben a contracor. Sanchis Guarner, en canvi, preveia un esdevenidor atraient (a la Universitat, en la recerca, dins el món de la cultura) i, sobretot, confiava que la seva presència contribuiria a apaivagar els esperits embravits i que el país podria tirar endavant en harmonia. Sense afegir-se, doncs, on es ficava, retornà, il·lusionat, a València.

Com ja ho he apuntat abans, les dues darreres parts del llibre (intitulades, respectivament, “València de nou. El compromís i els reconeixements” i “Darrers anys. Persecució i culminació”) no seran separades per mi en la present recensió. Per què? Mitjançant aquest detall expositiu de tipus material, hauria volgut descriure fil per randa el magne procés de l’últim terç de la vida de Sanchis Guarnier segons la documentada versió de Santi Cortés (un procés que a mi m’apar indivisible, bé que reconec que aquest ha fet bé de trencar-lo en dues meitats, les quals tant es distingeixen per la intensitat com es confonen en una única substància). Es tracta d’un relat que impressiona de debò, car desenvolupa un sol tema que s’eleva *in crescendo* fins a uns límits que diríeu sobrehumans. Un sol tema que, però, té dues cares: l’una, la progressió positiva de la vida de Sanchis viscuda per ell (científica, dialogant, social, institucional, tota ella gratificant); l’altra, la progressió negativa ordida pels seus adversaris (falsa, inhumana, fanàtica, arribista, tota ella calúmnia). Les dues cares del tema es van fent grans seguint un paral·lelisme que esborrona. He provat de fer dues llistes acarades, com si fossin puntuacions d’exàmens (la bondat vs. la maldat), seguint la llista que en proporciona Santi Cortés i, esfereït, he hagut de renunciar-hi. Més m’estimo d’exhortar insistentment el lector que llegeixi l’inventari que Cortés en dona (llegir-lo encara m’ha estat menys insuportable que intentar de fer-ne els còmputos, feina que em declaro incapaç d’acomplir). Recalquem la *monotonia* del procés, que, si canvia en intensitat, no canvia mai en qualitat (i fa pensar en la nota constant d’una sonata, no debades coneguda pel nom d’aquesta nota). Més, encara. No voldria caure en exageracions desproporcionades, però no seria sincer si no ho manifestava ací. La lectura d’aquestes dues parts del llibre m’ha recordat (i no a mi sol) les tragèdies de la Grècia clàssica i les tesis shakespearianes, que concentren en personatges concrets uns nivells de dolenteria que tenim per imaginaris. Tornant a la realitat (i ara la realitat és la biografia de Sanchis feta per Santi Cortés), estic convençut que aquest llibre serà de presència obligada en la bibliografia d’història de la llengua i de la cultura nostrades.

Encara a propòsit de la realitat del llibre de Cortés: si m’he confessat incapaç de presentar i resumir ací els mèrits que Sanchis es guanyava i els greuges que altres li imputaven, i per omplir el buit informatiu que jo hi he provocat amb la meua renúncia, el lector em permetrà que reproduïxi un parell de passatges del llibre que són prou explícits. El primer fa així: “[Sanchis], símbol del catalanisme lingüístic i un dels màxims representants del valencianisme renovador i democràtic, fou una de les persones escollides com a boc emissor. Per això i perquè des de la responsabilitat dels seus càrrecs oficials hagué de bregar contra el sectarisme i la manipulació política, [aquestes etapes] foren de les més problemàtiques. Sofrí amenaces, insults, atemptats, coaccions, interrupcions violentes en les conferències; veié el país desfet i convertit en camp de batalla on els intel·lectuals eren perseguits, les autoritats universitàries i polítiques agredides, els estudiants ferits, els militants de l’esquerra assassinats, els espectacles progressistes suspesos, els oficis litúrgics rebentats; i en què les bombes arrasaven impremtes i llibreries, i arribaven a domicilis particulars, com ara el de Fuster o el seu [del mateix Sanchis], sota l’aparença innocent d’un paquet de Nadal. Sí, en efecte, quan cabia l’esperança d’una solució justa i pacífica del contenciós històric del poble valencià, la fatalitat d’una dreta recalçant [...] va enredar-ne les possibilitats de redreçament i va allargar maquiavèl·licament les tensions” (p. 307-308). I el segon: “I és per tot plegat, o siga per la normalització de la vida literària, l’increment d’iniciatives cíviques, la consolidació de la seua situació a la Universitat, l’acompliment d’alguns afanyos de joventut, la creença en la possibilitat de solució del conflicte civil valencià i perquè manté el vitalisme i la capacitat de resistència i treball, que en la seua trajectòria els dies malaventurats es compensen amb altres més plàcids i saborosos” (p. 310).

No cal dir que, en el títol de l’última part del llibre de Cortés (“Darrers anys. Persecució i culminació”), hem d’entendre que *culminació* significa ‘la mort’. Ja de gran, Sanchis Guarnier tenia un cor delicat. En atènyer la seixantena, sofrí un primer infart, pel qual romangué ingressat una mesada a l’Hospital Clínic. Sembla que, ultra un cert desordre en el menjar, hi pesà molt “una discussió desaforada tinguda com a membre del jurat del “Premi València” de 1973” (p. 259). Aquesta dolença tindria molt de premonitòria, sobretot a mesura que es produïrien i es reproduïrien episodis

violents dels quals ell seria protagonista directe, testimoni presencial o espectador involuntari. Malgrat que hagué de subjectar-se a un règim estricte, es resistí molt a limitar el temps i la intensitat del treball intel·lectual. En unes declaracions periodístiques seves llegim: “Se plantea aquella elección de: “más años, vegetando; o menos años, viviendo”. Y me quedo con lo último” (p. 260). Els seus darrers anys transcorregueren en l’ambient d’atemptats contra la convivència, alteracions contínues del ritme cardíac, aportacions en el camp de la recerca i millores a la Universitat. El 16 de desembre de 1981, els amics fidels de Manuel Sanchis Guarner i els seus detractors s’assabentaren que ell havia sucumbit a una darrera cardiopatia. Santi Cortés informa bé sobre la reacció dels medis universitaris, culturals i populars davant la pèrdua de qui tant havia maldat, bé que endebades, per un diàleg constructiu al País Valencià.

Santi Cortés, al lllindar de la seva biografia de Sanchis, ens el presenta amb una pinzellada expressiva. Ho fa així: “cal dir que la vida de Sanchis estigué presidida per ideals de cultura, civisme i reivindicació nacional. De cultura, per la tradició familiar, pels inicis de jove universitari renovador i perquè considerava el saber com un eficaç antídoto contra la indolència i la manipulació. De civisme, perquè creia en les possibilitats de reforma i millora de les institucions i la societat. I de reivindicació nacional, perquè no va admetre mai l’eliminació del poble valencià. Són principis que sens dubte convé recordar, per a entendre millor la seva personalitat irrepetible” (p. 23-24). Per la meua banda, jo també vull acabar amb una altra pinzellada, ara dedicada a Santi Cortés. L’expresso així: la vida de Manuel Sanchis Guarner fou ensems bella i dura. Les circumstàncies han fet que ell tingués la sort que un dia aparegués un biògraf responsable, que ha sabut mesclar l’erudició i la crítica amb les qualitats del biografat i que, sense faltar a la indispensable objectivitat de l’historiador, ha assolit de combinar-la amb la fidelitat de l’amic.